

dc_1613_18

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

CSERNUS SÁNDOR

A FEUDÁLIS VILÁG ÉS A KÖZÉPKORI MODERNSÉG HATÁRÁN:

JOINVILLE ÉS KÖNYVE
(Elemzés és magyar kiadás)

I-II.

Szeged
2018

I. A disszertáció témájának tudománytörténeti előzményei és a doktori mű célkitűzései

I.1. Tudománytörténeti előzmények

A korszak kutatói a 19. század második fele óta egyetértenek abban, hogy Joinville *Szent Lajos életéről* írott műve a középkori francia történeti irodalom egyik csúcsteljesítménye és teljesen egyedülálló alkotása. Szent Lajosról és koráról könyvtárnyi szakirodalom született, míg Joinville – noha főszereplőként természetesen a királynál ritkábban került a történeti kutatás középpontjába – a középkor egyik legalaposabban és legsokoldalúbban tanulmányozott szerzője és legismertebb alkotója. Kiderült az is, hogy műve igazi kincseshánya, mely több tudományterület kutatása szempontjából megkerülhetetlen alkotás, melynek azonban egészen különleges szerepe van a középkori francia történetírás és irodalom történetében. Azon ritka források közé tartozik, melyek nagyban befolyásolták a későbbi korszakok középkorral – mindenekelőtt természetesen a francia középkorral – kapcsolatban kialakult és rögzült képét, és azzal, hogy az utókor emlékezetében szorosán összekapcsolódik minden idők legnépszerűbb és leginkább kedvelt francia uralkodójának alakjával (mint Le Goff írja, „*Szent Lajost Joinville alkotta meg*”), komoly hatással volt a franciák önképére és a történeti tudatának fejlődésére. Joinville könyve nem választható el a középkori francia történetírás, történeti irodalom és irodalom fejlődésétől, és mondanivalója, az a kultúrkinccs, amit hordoz, nem érthető meg e háttér ismerete nélkül. A történeti előzmények áttekintésekor erre is figyelemmel kellett lennünk.

I.1.a. A választott téma jelentősége

A 13. század – melyet szokás „Szent Lajos évszázadának” és nem alaptalanul II. Frigyes vagy éppen a mongolok századának is nevezni (ráadásul mindkettőnek közvetlen kapcsolódásai voltak Lajos király Franciaországának történetéhez) – a „hűbéri feudális struktúrák” lebontásának és a „középkori modernség” elérézésének időszaka, melynek tanulmányozása iránt a szakmai érdeklődés az elmúlt két évszázadban folyamatosan növekedett. A kor történetének nem volt és ma sincs szüksége arra, hogy a rájuk vonatkozó kutatásoknak évfordulók adjanak konjunkturális lendületet. Jól mutatja ezt, hogy tudománytörténeti szempontból e téren az elmúlt negyedszázad legjelentősebb eseménye minden bizonnyal Jacques Le Goff mintegy tíz esztendő intenzív kutatásokra épülő nagymonográfiájának (*Saint Louis*, Gallimard, 1996) a megjelenése volt, mely nem kötődött ugyan évfordulóhoz, de a francia és a nemzetközi tudományos életnek fontos eseménye lett, ráadásul bizonyította, hogy az *Annales* történetírási hagyományaival és koncepciójával összeegyeztethető a történelmi életrajz műfaja. A téma jelentőségéről és aktualitásáról szólván azonban mégiscsak fontos megemlíteni, hogy a közelmúltban volt két olyan fontos évforduló, mely a szokásosnál is nagyobb tudományos érdeklődést generált, és szakmai szempontból új megközelítéseket és komoly eredményeket hozott. A Szent Lajost és korát, valamint Joinville életművét a király születésének (1214) nyolcszázadik és a *sénéchal* halálának (1317)

hét századik évfordulója állította ismét az érdeklődés homlokterébe. A hozzájuk kapcsolódó programsorozat kedvezően hatott a kutatásokra, amit bizonyít a különböző tanulmányok számának növekedése, az átfogó szintetizáló művek elkészülte, s általában véve a teljes „Szent Lajos-i” életmű új szempontokat is fölvető kutatása.

Az elmúlt másfél évszázad bizonyította Joinville művének különleges fontosságát Szent Lajos korának és történetének kutatásában, és a Szent Lajosról készült monográfiák, főleg a 19. századtól kezdve, sokat merítettek a művéből, használták föl és idézték (és idézik gyakran szövegszerűen ma is) egyes „ikonikus” részleteit. Ezzel Joinville művét, mint kivételesen fontos, eredeti és megkérdőjelezhetetlen hitelű történeti forrást emelték be a francia történetírás kútforrásai közé. A 19-20. században több tucat átfogó monográfia és tanulmány született Szent Lajos életéről és koráról, főleg francia, angol és német nyelven, a legelismertebb középkor-szakértők tollából. (lásd még a disszertáció *Bevezetőjét* és a *Válogatott bibliográfiát*.)

Noha Joinville könyvében az író és főhőse valóban elválaszthatatlanok egymástól, életük több ponton is egymásba kapcsolódik, hangsúlyoznunk kell, hogy ennek a disszertációnak *tárgya* mindenekelőtt a középkori francia történetírás corpusába ágyazott *Joinville-életmű*, és *nem* Szent Lajos személyes történetének és uralkodásának erre a szövegre alapozott vizsgálata.

Joinville-ről és művéről eddig nem született modern monografikus feldolgozás, a Joinville-család történetéről készült két összefoglaló – egyébként ma is megkerülhetetlen – munka 19. századi (Simonnet, 1875., Delaborde, 1894.) A mű általánosan elismert jelentőségét mutatja, hogy a *Szent Lajos élete*, vagy egyszerűen a „*Vie*” – ahogy leggyakrabban szokták említeni – az első nyomtatott változat megjelenésétől (1546) kezdődően ugyan mind szélesebb körben lett ismert, de csak a 19. század közepétől vált igazán a „középkori francia szellemi alkotóerő” 13. századi kiemelkedő példájává és a kor bemutatásának egyik legszeleesebb körben felhasznált és leggyakrabban idézett forrásává.

A francia történetírásban és irodalomtörténetben általánosan elfogadott, hogy együtt emlegessék (tárgyalják és esetenként publikálják) a „nagy történetírói ötös” – Robert de Clari, Geoffroy de Villehardouin, Jean de Joinville, Jean Froissart és Philippe de Commines – alkotásait. Ezeknek a szerzőknek a műveit így, együtt, a világirodalom történetéről készült kivételes sorozat egyik darabjaként Albert Pauphilet *Pléiade*-kiadása (1952) „kanonizálta”. Elmondható, hogy ebben az időszakban Joinville Szent Lajosát fokozatosan nem csak megismerte, de meg is *szerette* az utókor, mely a maga mindenkori Szent Lajos képeinek megalkotásakor egyre inkább úgy látta, hogy bizton támaszkodhat, és erősen támaszkodott is a *sénéchal* lebilincselő könyvére.

A nemzetközi Joinville-kutatás alapvetően azoknak a legjelesebb francia irodalomtörténészeknek és történészeknek a munkáiból indult ki, akik az elmúlt évszázadokban Jean de Joinville-lel és művével igen behatóan foglalkoztak. Közülük az első igen színvonalas és tudományos igényű munka szerzője a neves francia történész és filológus, Charles du Fresne du Cange műve volt (mely egyben szövegkiadás is, 1668). Az életmű megismerésében és a szöveg interpretálásában kiemelkedő jelentőségű az olyan kutatók munkássága, mint Gaston Paris, Natalis de Wailly, Paul Meyer, Charles-Victor Langlois, Paul Zumthor, Paul Viollet, Joseph Bédier, Lucien Foulet, Jean Dufournet, Lionel J. Friedmann, Philippe Ménard, Robert Bossuat, Bernard Guenée, Colette Baune, Michèle Perret, Jacques

Monfrin, Jacques Le Goff, Christopher Lucken, M. Cecilia Gaposchkin, Louis Carolus-Barré, Jacques Krynen, Jean-Claude Schmitt, André Vauchez, Michel Zink. (Bővebben lásd: *Bibliográfia.*)

Mivel kutatásaim középpontjában Joinville személye és műve áll, konkrétan az ő életével és a Joinville-ek történetével kapcsolatos munkánkhoz a legfontosabb bázist a családra és a területre vonatkozó dokumentum-kiadások és a rájuk épülő feldolgozások, Henri d'Arbois de Jubanville, Henri-François Delaborde, Natalis de Wailly, A. Jean Longnon, A. Molinier, Jean Simonnet, Jackie Lusse és Daniëlle Quérueu munkássága jelentette; műveikre főleg a disszertáció első nagyfejezetének megírásakor támaszkodtam.

1.1.b. Joinville kéziratai és kiadásai

A Joinville-életmű kutatásának egyik fontos területe volt (és marad ma is) a különböző szövegváltozatok azonosítása és összehasonlító elemzése. Joinville kéziratának eredetije nem maradt ránk. A mai legjobb minőségű kiadások alapvetően az ún. „brüsszeli kézirat” szövegére támaszkodnak, mely minden bizonnyal az eredeti, X. Lajos királynak ajánlott és neki átadott kéziratról a 14. század közepén készült másolat, de amely sokáig lappangott, és csak 1746-ban vált ismertté; vagyis addig nem állhatott a kutatók rendelkezésére. Első edíciója (J. Capperonnier, Paris 1761) viszont már tudományos igényű és színvonalú munka. Ezt megelőzően azonban már született két korábbi Joinville szövegkiadás, melyeket A. Pierre de Rieux (Poitiers, 1547 és Genf, 1596) majd Claude Ménard (Paris, 1617, ill. Du Cange-nál 1668) publikált, olyan (egymástól is különböző) kéziratok alapján, melyek viszont az óta már elvesztek, így szövegüket csak ezek a nyomtatott változatok őrizték meg az utókor számára.

A Joinville-kutatás rendre visszatérő szakmai kihívása maradt a rendelkezésre álló kéziratok és az első kiadások egymástól külön-külön is eltérő szövegű kézíratainak s a meglévő korábbi kéziratoknak a tanulmányozása, és összehasonlítása. A legfrissebb és legalaposabb munka J. Monfrinnek köszönhető (Paris 1995.), mely a ma is rendelkezésre álló adatok alapján teljességre törekvő szöveg-rekonstrukciót, s egyben modern francia fordítás-verziót is ad. A magyar kiadás, illetve fordítás elkészítéséhez és a disszertáció megírásához mi is főleg Wailly, Pauphilet és Monfrin kiadásaira támaszkodhatunk.

1.1.c. A téma kutatásának magyarországi előzményei

Joinville műve egyedi és kivételes alkotás, de természetesen nem választható el korának társadalmi, politikai, műveltségi, irodalmi és historiográfiai környezetétől. A téma tanulmányozásának magyarországi előzményei közé tehát – a véleményem szerint – nem kizárólag az eddigi, konkrétan a Joinville-lel kapcsolatos (tegyük hozzá, viszonylag szerény érdeklődésről tanúskodó) munkák tartoznak, hanem a középkori francia irodalom és történetírás magyarországi kutatásának tágabb értelemben vett „alapozó” eredményei is. E téren pedig igen sok minden történt.

Valójában Joinville könyvének magyar kiadása egy középkori francia nyelvű történetírás remekeiből készítendő válogatás publikálása keretében immár jó egy évszázados elképzelés: először az 1900-as évek elején Gombos F. Albin javaslatként fogalmazódott meg. Gombos tervét a 20. század utolsó évtizedeiben Sz. Jónás Ilona kezdeményezésére

újítottuk föl. Az elképzelés, mely a fentebb említett legismertebb középkori francia történetírók alkotásaiból összeállítandó anyag magyar kiadását tervezte, végül a Balassi Kiadó és az SZTE Középkori Egyetemes Történeti Tanszékének az együttműködésével indított sorozatunk programjában öltött testet. Szabics Imre jóvoltából időközben elkészült egy teljes Villehardouin-fordítás (1985), Froissart esetében pedig akkor már rendelkezésre állt egy bővebb válogatás (Kulcsár Zsuzsa, 1972). Később a kiadók már nem is válogatásokban gondolkodtak, hanem a jelentősebb művek teljes magyar kiadását vették tervbe. (Jónás Ilona nem csak kezdeményezője és támogatója volt ennek a munkának, hanem részt vett benne a szakterület avatott kutatójaként is.) Ma már elmondható, hogy az eredeti terv a megvalósulás közelébe jutott, hiszen Froissart (a Krónika teljes szövegének a magyar kiadása terjedelmi okokból reménytelennek látszik) és Commines kivételével (az ő *Mémoires*-szövegének a fordítása és kiadásra előkészítése viszont már folyamatban van) mindegyik műnek megjelent a magyar kiadása. A fentebb említett szerzők közül egyébiránt Magyarországon az elmúlt századokban csak Froissart és különösen pedig Commines volt ismert, akiknek művei (latin fordításban, *Frossardus* és *Commineaus*) megtalálhatók az újkori hazai könyvtárak Monok István által szerkesztett adattárak-sorozatában. (Arra vonatkozóan nincs adatunk, hogy Joinville első kiadásai közül eljutott-e valamelyik hazánkba.)

A magyarországi kutatásokkal kapcsolatban el kell mondanunk továbbá, hogy – különösen a nemzetközi szakirodalommal összevetésben – a *sénéchal* művével és esetleges hatásának hazai tanulmányozásával igen kevesen foglalkoztak. Konkrétan Joinville-ről magyar nyelven a teljes fordítás megjelenéséig (2016. január) mindössze néhány rövid lexikon-ismertető (*KMTL*), művéből pedig néhány kisebb szemelvény állt rendelkezésre. Ezek többnyire rövid, de színes részletek, melyek Illyés Gyula, Mezey László és Kulcsár Zsuzsa válogatásában váltak hozzáférhetővé. Szerepel továbbá a magyar nyelvű francia irodalomtörténetek középkori francia történetírásról szóló alfejezeteiben, ahol – e monográfiák jellegéből következően és a modellként szolgáló francia irodalomtörténetek logikáját és felépítését ebben is követve – a historiográfiának eléggé szerény szerep jut. A hazai említéseknél alapvetően Birkás Géza (1927), Dobossy László (1963) és újabban Palágyi Tivadar (2011) összefoglaló, a francia történetírást az igen gazdag középkori francia irodalom egyik alfejezeteként bemutató munkáinak rövid részleteire gondolhatunk.

Ennek a helyzetnek a fentiek mellett oka lehetett az is, hogy Joinville történetének igen kevés konkrét magyar vonatkozása van, így a magyarországi tudományos szakirodalom számára a „Szent Lajos-*Vie*” szövege a középkori élet, a gondolkodás, a keresztes hadáratok története, vagy éppen a középkori dinasztikus szentkultuszra vonatkozó összehasonlító kutatások számára értékes forrás (Klaniczay Gábor). Joinville művének a középkori francia történetírás történetének leírásához illeszkedve először a századforduló táján készült el egy összehasonlító, a középkori francia historiográfia fejlődési logikájába illesztett, valamivel bővebb összefoglalása (Cs.S., 1999).

A historiográfiával összevetve azonban sokkal jobb a helyzet a történeti elemeket (és – tegyük hozzá – gyakran magyar vonatkozásokat) is tartalmazó középkori francia irodalom magyarországi művelése és publikálása tekintetében. Olyan művekről van itt szó, melyeknek ismerete és megértése Joinville munkájához is nélkülözhetetlen, de legalábbis igen ajánlatos. Ezek adják ugyanis Joinville-mű szellemi hátterét, intellektuális környezetét. A hazai kutatásnak e téren szerencsére nagy hagyománya és biztató jelene van, hiszen

tanulmányozásával az idősebb, úttörő munkát végző irodalomtörténész generációk munkáját a francia középkori irodalommal igen színvonalasan foglalkozó, és értékeinek disszeminációját elemzésekkel és fordításokkal is elősegítő ifjabb kutatók egészítik ki és fejlesztik tovább.

Kiemelkedő szerepet játszottak ebben az általános folyamatban – különösen a 20. század elejétől kezdődően – azok a magyar történészek és irodalomtörténészek, akik a középkori magyar történelem forrásainak feltárásában jeleskedtek, a dokumentáció mennyiségét bővíteni kívánták, és akik – különösen a múlt század húszas éveitől – jelentős energiákat fektettek a nyugati források – jelen esetben a franciaországiak, illetve a francia nyelvűek – magyar vonatkozásainak a kutatásába. Magyarország a Versailles-t követő időszak kényszerhelyzetében e téren is igyekezett bemutatni és kihangsúlyozni azt a szerepet, melyet a magyarság a korábbi századokban az európai értékek védelmében s a progresszió érdekében cselekedett, és kutatta szisztematikusan a középkori francia források „magyar-képének” alakulását, azzal a nem titkolt céllal, hogy a magyarságról és a magyar-francia történelmi kapcsolatokról mélyebb, részletesebb és pontosabb képet lehessen adni. (Más motivációval, de nagy energiákat fektettek be a középkori francia szövegek tanulmányozásába a környező országok kutatói is – mint Nicolae Jorga – és az ő nyomdokain járó szakemberek.)

A hazai szakmai és a szélesebb közönség nagyrészt a kapcsolattörténeti nézőpontból és annak kontextusában, a fentiek munkásságának a segítségével ismerhette meg a középkori francia irodalom és történetírás számos nagy alkotásának értékeit. Különösen sokat köszönhet a magyar tudomány az e téren úttörő munkát végző Eckhardt Sándornak, Gombos F. Albinnak, Győry Jánosnak, Kont Ignácnak, Karl Lajosnak, Áldásy Antalnak, Marczali Henriknek, Wenczel Gusztávnak, Fraknoi Vilmosnak, Gábrriel Asztriknak, Kropf Lajosnak, Szamota Istvánnak, Sötér Istvánnak, Kosáry Domokosnak, Király Ilonának, Mezey Lászlónak, Kulcsár Zsuzsának, Sz. Jónás Ilonának. Közülük többen nem csak a kontaktológiai kérdések szakértői, hanem szélesebb tudományterületük nemzetközi szinten is általánosan elismert szakembereiként ismertek. (Úgy vélem, hogy értékes munkásságuk ma is iránymutató, de a napjainkra bekövetkezett technikai fejlődés és tudományos „információrobbanás” lehetőségeit kihasználva áttekintendő és továbbfejlesztendő. Kapcsolattörténeti kutatásaim kezdetén azonban én is – mint sokan mások – az ő munkáikból tudtam kiindulni. Doktori értekezésem egyik *Mellékleteként* (a 13-15. századra vonatkozóan) több mint száz, francia nyelvű történeti, vagy történeti vonatkozásokat is tartalmazó irodalmi alkotás adatainak az összegyűjtését kezdtem meg (melyeknek számát azóta Seláf Levente közreműködésével sikerült legalábbis megduplázni). A munkát alaposan megkönnyítették az olyan repertóriumok – mint pl. André Moisan munkája a *chanson de geste*-ekre vonatkozóan –, amelyek minőségi változást hoztak a további kutatási lehetőségek tekintetében. Csáky Judit közelmúltban megvédett disszertációja pedig igen alapos összegzést ad a magyar vonatkozású latin és francia forrásokról.

E kutatások felfuttatásában és eredményeik széleskörű hasznosításában hagyományosan fontos szerepet játszottak és játszanak a nagy egyetemi központok – elsősorban az ELTE, JATE/SZTE, KLTE/DE –, az MTA továbbá az Eötvös Collegium francia és középkorász műhelyei (mint az ELTE Atelier, vagy a Szegedi Középkorász Műhely), a CEU Középkori Történeti Tanszéke és nemzetközi kapcsolatrendszerük.

A középkori magyarságkép összehasonlító kutatása az elmúlt években újabb lendületet kapott, és ez jó feltételeket biztosít a francia történeti források további feltárásához is. (Ekkor

került kiadásra a Henri Toulouze által összegyűjtött, a korábbi bibliográfiákat kiegészítő *Bibliographie française de la Hongrie* is.) A francia forrásanyagot is felhasználó, átfogó feldolgozások, fontos disszertációk és tanulmányok születtek az elmúlt évtizedekben a történetírás, az irodalomtörténet, a nyelvtörténet, a hadtörténet, a művelődéstörténet területén, melyek a maguk anyagával hozzájárultak a francia középkor világának és hatásának magyarországi közvetítéséhez, valamint Magyarország, a magyar történelem és művelődés jobb franciaországi megismertetéséhez is. Így (a teljesség igénye nélkül): Marosi Ernő, Lovag Zsuzsa, Prokop Mária, Takács Imre, Szakács Béla Zsolt, Kiss Etele, Papp Szilárd, Gyulai Éva (művészettörténet), Klaniczay Gábor, Madas Edit, Sággy Marianne, Seláf Levente (mindenekelőtt a szentkultuszok, a lovagi kultúra, a középkori mentalitástörténet), Veszprémy László, Laszlovszky József, Major Balázs, Zsengellér József, Solymosi László, Zsoldos Attila, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Vajay Szabolcs, Bozsóky Pál Gerő, Olajos Terézia, Koszta László, Marie-Madeleine de Cevins, Hunyadi Zsolt (hadtörténet, keresztes háborúk története, keresztes ideológia, magyar összefüggések, dinasztikus kapcsolatok, egyházi kapcsolatok), Hermann József, Kiss Sándor, Halász Katalin, Szabics Imre, Pálffy Miklós, Penke Olga, Korompay Klára, Slíz Mariann, Máté Györgyi, Szász Géza (francia irodalom- és nyelvtörténeti oldal, politikai gondolkodás, utazási irodalom), Monok István (korai francia könyvek és nyomtatványok, hazai repertóriumok). A magyarságkép, ill. konkrétan a kontaktológiai kutatások területén újabban különösen Bárány Attila, Csukovits Enikő, Havas László, Nagy Balázs, E. Kovács Péter, Körmendi Tamás, Csákó Judit, Novák Veronika, Tóth Ferenc, Györkös Attila, Gálffy László, Molnár Péter, Kiss Gergely, Szász Géza, Kordé Zoltán, Halmágyi Miklós, Maléth Ágnes, Fábíán Laura, Bácsatyai Dániel munkáit tudjuk említeni (Fontos eredményeket hozott a kutatások felfuttatásában és a koordinációban a „Magyarország a középkori Európában” c. MTA Lendület program és a hozzá kapcsolódó konferenciák és publikációk sora. A program a jelen doktori mű végleges változatának elkészítését és a forrásszöveg kiadását is elősegítette.)

Az elmúlt évtizedekben a forrásfeltáró és fordítói tevékenység is új lendületet kapott, ami különösen jól érzékelhető az irodalomtörténeti kutatások és a francia szövegek színvonalas magyar fordításai területén. Itt mindenekelőtt Szabics Imre és Rajnavölgyi Géza és körük csoportosuló fordítók, Vajda András, valamint Egedi-Kovács Emese munkáira, tudományos, fordítói és szervező tevékenységére) gondolhatunk.

Eddigi kutatásaim során rendre azzal szembesültem, hogy a francia nyelvű történetírás többnyire az igen magas színvonalon kutatott középkori irodalom és a hasonlóképpen nagy gondal tanulmányozott, a korai századokban döntően latin nyelvű francia történetírás „közé szorult.” Joinville műve viszont az egyik legjobb példa arra, hogy ez a kettősség hogyan válik kivételes inspirációvá és a mű hogyan érdemli ki mind az irodalomtörténészek, mind pedig a történetírók kitüntetett figyelmét. Egy olyan korszakban, amikor az irodalom és a történelem közötti határok még elmosódtak, egy adott történeti mű esetében elkerülhetetlen a kettő együttes, párhuzamos, tartalmi szempontból is alapos és részletes összehasonlító vizsgálata.

1.2. A doktori mű célkitűzései

A doktori disszertáció két kötetből – egy átfogó elemző részből és egy szövegkiadásból – áll. Az előbbi egyrészt a *sénéchal* családjának, életének, korának és annak a térnek az átfogó

bemutatását adja, melyben a Joinville-ek története zajlott, másrészt Joinville alkotó tevékenységét és alkotásának jellemző vonásait a középkori történeti gondolkodás, a történetírás és történeti irodalom összefüggéseiben tárgyalja.

Az első részben találunk egy korrajzot, mely a család történetének megismerését segíti, összefoglalja a kor dinamikus fejlődésben lévő történeti irodalmának főbb vonásait, és elhelyezi benne Joinville művét. Emellett kitér Joinville egyéb, kevésbé ismert, de az egész életmű megértése szempontjából jelentős szövegeinek (a *Credo*, a X. Lajosnak írott levél és a köbe vésett clairvaux-i családtörténet) bemutatására, melyeknek segítségével az életmű első, teljes magyar nyelvű összefoglalását kínálja. A második rész Joinville Szent Lajosról készült könyvének tudományos igényű magyar nyelvű kiadását és a hozzá kapcsolódó *Mellékleteket* tartalmazza. (A II. kötet valójában a Balassi Kiadónál megjelent magyar kiadás kiegészített és apparátusában aktualizált változata.) A doktori értekezésnek tehát kettős célja van: az egyik az, hogy a mű kontextusának elemzésére alapozva és ahhoz kapcsolódva, abból kibontva, monografikus igényrel bemutassa Joinville életének és karrierjének legfontosabb jellemzőit, továbbá művének azon értékeit, melyek a középkori történetírás és történeti irodalom szempontjából egyaránt jelentősek. A másik pedig, hogy a szakmai és szélesebb közönség számára elkészüljön és közkinccsé tévessék a francia középkor e kivételesen fontos művének az alapos, nagy szakmai apparátussal kísért magyar kiadása. (A részletesebb koncepciót illetve további adalékokat lásd a disszertáció *Bevezetőjében*.)

II. A doktori műben tárgyalt kérdéskör forrásai és a feldolgozás módszere

Mivel magyar nyelven eddig nem született, és fordításban sem hozzáférhető olyan szaktanulmány, mely Jean de Joinville és a Joinville család történetét bemutatná, fontosnak éreztem, hogy a mű és történeti kontextusa jobb érthetősége kedvéért ezt a hiányt pótoljam. Mindezt azért is, mert a Joinville család kiemelkedésének tanulmányozása – a történetíró személyétől függetlenül is – több szempontból érdekes, jellemző és tanulságos (az ő esetében pedig egyszerre tipikus és nyilván különleges) történet is.

Ennek megfelelően a disszertáció első kötete kitér a szerző és környezete, valamint a kor erővonalainak a bemutatására, a mű tartalmi elemzésére, keletkezésére, szerkezetére, a középkori francia historiográfiában elfoglalt helyére, a műfajára, történetírói-írói koncepciójára és utóéletére. Olyan kérdések ezek, melyekkel a francia és nemzetközi szakirodalom igen sokat foglalkozott. Ennek ellenére elmondható, hogy a komoly, alapos, mélyreható kutatásokra támaszkodó eredmények mellett – és részben éppen azért – szinte minden fentebb említett területen maradtak eltérő vélemények, voltak és vannak olyan hipotézisek, melyek a kutatókat ma is inspirálják, és további munkára sarkallják. A gazdag szakirodalom mégoly vázlatos áttekintése alapján is megállapítható, hogy a Joinville-kutatás a legkülönbözőbb tudományterületeken (elsősorban az a történelem, az irodalom és a nyelvészet, a mentalitástörténet területén) hozott igen fontos eredményeket. Maga a disszertáció természetesen mindenekeelőtt a *történeti* aspektusra koncentrál, és a téma monografikus feldolgozására törekszik.

Az elemzés az alábbi nagyobb egységekben valósul meg: A *Bevezető* általános, a *tézisekhez* részben hasonló kérdéseket tárgyal, tisztázza a magyar kiadás és a disszertáció viszonyát, alátámasztja a téma fontosságát, kutatásának nemzetközi és hazai előzményeit,

kitér annak aktualitására, koncepciójára és szerkezetére, és megadja a legfontosabb vonatkozó referenciákat is.

Az elemző rész két nagyfejezetre oszlik: az egyik, melynek címe „*A báró. Joinville élete és kora*”, a Joinville család kiemelkedését elemezve mutatja be azokat a sajátos hatalmi – politikai és geopolitikai kereteket, melyek e bárói dinasztia lehetőségeit hosszabb távon is meghatározták. Átfogó leírást ad Champagne „országáról”, amelynek története a Karoling alapokon álló feudális struktúrák fejlődésének és kibontakozásának rendkívül érdekes példája. Egy olyan territoriális fejedelemségről van itt szó, melynek jövedelme (elsősorban a jól ismert champagne-i vásárok következtében) meghaladja a francia királyéit, melynek sajátos manőverezési lehetőséget kínál a „kettő közötti” (a *Királyság* és a *Birodalom*) helyzete, mely a Templomos Rend egyik legfontosabb bázis-területe, melynek grófja a tárgyalt időszakban Navarra királya is, grófi udvara pedig a trubadúr (*'trouvère'*) - költészet, a lovagregény, vagy éppen a történetírás kiemelkedő inspirációs központja, a keresztes hadjáratok szellemi és katonai utánpótlásának kimeríthetetlennek tűnő forrása, s melynek főurai és nemessége ezer szállal kötődik nem csak a környező területekhez (a két Burgundia, Flandria, Lotaringia, Bar), a Templomos Rendhez, hanem a keresztesek gazdag szentföldi világához is. Emellett – és kutatásaink szempontjából nem utolsó sorban – Champagne az udvari kultúra olyan kivételes központja, melyet Chrétien de Troyes, Conon de Béthune, vagy éppen a trubadúr gróf IV. (Dalnok) Thibaud neve fémjelez, és ahonnan kinőtt az első francia történetíróként számon tartott Villehardouin, s melynek szellemi örököse maga Jean de Joinville is.

Az első nagyfejezet középpontjában tehát Joinville-nek, a *bárónak* az élete és kora áll, melynek bemutatása során megismerhetjük velük kapcsolatban mindazt, ami a család kiemelkedésében tipikus és kivételes, s ami Champagne grófság kialakulása történetében fontos volt. Az adott terjedelmi korlátok között bemutatom a grófság politikai környezetét (a többi nagy fejedelemségekhez és a királyi hatalomhoz való viszonyának alakulásait), a hatalom kibontakozását és annak korlátait, különös tekintettel arra a következetes folyamatra, melynek során a királyi hatalom a hűbéri rendszer hatalomcentralizáló technikáinak kihasználásával fél évszázad alatt magába olvasztja az egyik legnagyobb és leggazdagabb territoriális fejedelemséget. (I.1-4.)

Jelentőségének megfelelően külön alfejezet (II.1-7.) tartalmazza Joinville élettörténetét (illetve ami megismerhető róla), és röviden kitér utódaira, a cím, az uradalom és viselői későbbi sorsára. („*A 'sénéchal': Jean, sire de Joinville*”). Túlzás nélkül állítható, hogy ebben az időszakban Champagne a nyugati világ legfontosabb gazdasági, hatalmi és szellemi központjai közé tartozott. Ilyen körülmények között jelentős teljesítmény volt a Joinville-családtól az, hogy elnyerte és megtartotta a grófság egyik legbefolyásosabb és legjelentősebb méltóságát: a *sénéchal* tisztség megszerzése és örökletessé tétele a Joinville-ek egyik legfőbb és legrégebb törekvése és további kiemelkedésük egyik legfontosabb eszköze. A másik a *senior*nak mint a területén lévő egyháznak a világi protektori (*'advocatus'* – *'avoué'*) jogköre, mely az egyházi intézmények és Joinville urai közötti, generációkon keresztül húzódó (nem egyszer – még János úr esetében is – hatalmaskodásig, perekig, sőt kiátkozásig fajuló), igen tanulságos konfliktusaihoz vezetett el.

A Joinville-ek bárói hatalmának két említett erőforrásához az ő esetükben is nagyban hozzájárul a sikeres házassági stratégiájuk: a család tagjainak – beleértve Jean de Joinville-t is – sikerül ennek segítségével stabilizálni gazdasági-társadalmi pozícióikat, s rendre

számukra előnyös házasságokkal mindig egy kissé előbbre lépni. Ezzel összefüggésben a Joinville-ek példáján jól nyomon követhetjük a mind bonyolultabb hűbéri rendszer helyi szövetének alakulását, fejlődését, a hierarchizálódás jelenségét és „napi” működését. Emellett láthatjuk azt a mély és szoros kapcsolatrendszert is, mely a champagne-i társadalmat – különösen annak elitjét – a keresztes mozgalomhoz és ideológiához köti. Ha mindezeket nem ismerjük, akkor sokkal kevésbé érthetjük meg Joinville könyvét, mely voltaképpen Champagne vonatkozásában nem csak a grófság és az azt körülvevő területek és hatalmak történetének leírását adja, hanem azét a feudális világot is, melynek értékei az elbeszélés főszereplői közé tartoznak, és melyekért a *sénéchal* mindvégig kiáll, mondhatni „holtáig védelmez”.

A Joinville-család története ugyan számos vonásában *tipikus*, annyiban viszont mégiscsak *kivételes*, hogy a legismertebb tagja, Jean de Joinville Szent Lajos barátjaként és bizalmasaként, és mindenekelőtt egy rendkívül eredeti mű alkotójaként válik majd széles körben ismertté. A könyvből megtudjuk, hogy Joinville a királlyal közvetlen és baráti kapcsolatban van, s hogy János urat a király fontos tanácsadói közé kell számítani (de legalábbis azon bölcs és erényes emberek közé, akik a királynak bölcs tanácsokat adnak, s melyeket ő meg is fogad.)

A család vagyoni helyzetére, gyarapodására vonatkozó források és a Joinville család történetének alaposabb áttekintése után azonban meg kell állapítanunk, hogy nincs olyan információ, mely arra utalna, hogy Joinville bármilyen konkrét kérdésben a király tanácsosa lett volna (egyetlen ilyen típusú ismert dokumentumon sem szerepel a neve). Annak sincs semmi nyoma, hogy a királlyal való kapcsolata bármilyen, a szokványostól eltérő anyagi gyarapodáshoz, kiemelkedő hivatalhoz vagy javadalomhoz vezetett volna. (A Joinville-ek majd később, házasság útján jutnak grófi címhez, és a 16. században – a magukat egyenes ágon Szent Lajostól származtató Bourbonok hatalomra kerülésével – nyerik majd el végül a hercegi rangot is.)

A család történetének ismerete arra is lehetőséget nyújt, hogy megállapítsuk: Joinville művének Champagne- és családtörténeti része valójában egy „félbehagyott” és meglehetősen szelektív történeti alkotás. Így például a Lajos király halálát követő időkről a *sénéchal* igen keveset ír (noha tudjuk, hogy nagyon sok kivételes fontosságú, sőt drámai esemény történik ebben az időszakban), csak a szentté avatási procedúrában lép ismét színre, s megjegyzései gyakran áttételesek és sejtelmesek. Arról sem tudunk meg tőle semmit, hogy a hozzá hasonlóan hosszú életű (83 év) ifjabb testvére, Geoffroy de Joinville (Genville) ugyancsak rendkívüli (a *sénéchal*énál jóval nagyobb) társadalmi emelkedés részese lett az Angol Királyságban, ahol az ország legfelsőbb arisztokráciájának soraiba jutott.

A mű és szerzője megértéséhez minden szempontból – egyéni, társadalmi mentalitásbéli tekintetben egyaránt – igen fontosnak tartom bemutatni Joinville és IV. Fülöp, „a most uralkodó király” (a könyvében Joinville máshogy soha nem nevezi őt) kölcsönös meg nem értésre utaló hűvös viszonyát (a *sénéchal* szempontjából nézve a király „értékromboló” és „kártékony országlását”). A Szép Fülöp által képviselt modernizáció közvetett (s néhol közvetlen) elítélési szándéka ugyanis, nézetem szerint, a mű megírásában legalább annyira fontos szerepet játszott, mint Fülöp király feleségének, Champagne-i (Navarrai) Johannának a könyv bevezetőjében Joinville által is hivatkozott felkérése.

Mivel módszertanilag azt az utat kívántam követni Joinville portréjának megrajzolásakor, melyet Le Goff *Szent Lajosánál* láthatunk, összegyűjtöttem a könyvből kiolvasható, magára Joinville-re vonatkozó konkrét személyes információkat: ezek közé tartozik – a királlyal való kivételes kapcsolatra vonatkozó adatokon túlmenően – szerzőnk gondolkodásmódja, hite, a valláshoz és az egyházhoz való viszonya, melyet kiegészítenek (kortárs és későbbi) ábrázolásai és családjának, leszármazottainak rövid bemutatása is.

Ennek a résznek az egyik legfontosabb funkciója, hogy a Joinville család történetén keresztül láttassa azt a világot, melynek Joinville emléket állított, hogy közel hozza a mai olvasóhoz is azt az embert, akinek megadatott az a számára minden bizonnyal súlyos traumaként megélt lehetőség, hogy hosszú élete során tanúja lehetett az általa oly nagyon tisztelt és szeretett feudális világ felvirágzásának, majd lebontásának és a számára értékrombolóként elérkező modernség térhódításának.

Ebből érthetjük meg, miért volt neki (és a hozzá hasonlóan gondolkodóknak) fontos az, hogy azon az oltáron, melyet János úr Joinville várkastélyának egyházában a szent királynak emeltetett, Szent Lajos hangsúlyozottan barátként, de egyben a feudális világ értékeinek őrzőjeként kapjon helyet. Joinville számára Lajos király személyében testesül meg az „aranykor” uralkodó-ideálja, egy olyan uralkodóeszményt jelenítve meg, mely teljesen ellentétben áll az egyébként a szent királyra folyamatosan hivatkozó és dinasztikus szentkultuszt építő „Szép-Fülöp-i”, „legista” modernség értékeivel (Joinville számára: értékpusztításával). Látni kell azonban azt is, hogy már Szent Lajos „aranykorának” időszakában fokozatosan kialakultak annak a nemzeti monarchiának a bázisai, melyeknek a továbbépítéséhez az utolsó jelentős vallási, politikai és ideológiai „muníciót” éppen Lajos király kanonizálása szolgáltatta, s amelyet unokája erre a „Szent Lajos-i örökségre” való hangsúlyos hivatkozással tesz a Capeting szentkultuszt előtérbe helyező politikájának fontos részévé. Eszerint Joinville műve egyben a két világlátás és értékrend, a „feudális világ és a középkori modernség” találkozása és egymásnak feszülése pillanatának kivételesen becses dokumentuma.

A második nagyfejezet *„Az alkotó. Joinville és a francia történetírás”* címet viseli, tehát magáról a szerzőről, pontosabban ezúttal inkább már az alkotó életművéről szól, mégpedig úgy, hogy a történetírás perspektívájában vizsgálja Joinville és a középkori historiográfia viszonyát. A 13-ik századi francia történetírás története a Capeting dinasztia és a „Szent Lajos-i” monarchia művelődési, politikai és ideológiai történetének az egyik legizgalmasabb fejezete, mely tökéletesen fejezi ki a társadalomban és a gondolkodásmódban megjelenő átfogó változásokat.

Több évtizede foglalkozom a 9-15. századi francia történetírás különböző korszakainak tanulmányozásával, melynek eredményeit rendre publikáltam korábbi írásaimban. (Lásd: *Tézisek*, IV. fejezet, bibliográfia). A historiográfiai fejezetben ezúttal a „hosszú” 13. századi – vagyis a II. (Fenséges) Fülöptől a IV. (Szép) Fülöpig terjedő – időszakra (1180-1314) koncentráltam, és ebben a részben kívánom bemutatni a kor főbb jellemzőit, valamint azt a szellemi bázist, mely Joinville alkotásainak háttéréül szolgált, s melynek a kivételes értékei közé tartozik maga Joinville könyve is.

Ezen belül az első rész (I.1-7.) konkrétan a francia történetírás jellemző vonásait, fejlődési folyamatát és benne Joinville művét mutatja be. A francia történetírás ekkor már a középkori értelemben vett nemzettudat, a nemzeti monarchia kibontakozásának terepe, motorja és kifejeződése (Colette Baune, Bernard Guenée). Jól azonosíthatóak (és az elemzés részét képezik) azok az általános tendenciák, melyek a történetírás fokozatos felértékelődéséhez vezetnek (mind a királyi udvar, mind a dinasztikus politika, mind pedig a szélesebb társadalmi csoportok számára). Ezeket mindinkább a „12. századi reneszánsz” kibontakozásával és kivételes szellemi pezsgésével szoktak magyarázni, és a francia nemzeti monarchia bouvines-i ütközetet követő öntudatra ébredésének pillanatával szokás indítani. Ennek során végigkövethetjük a tudás útját, mely ekkor jut el az egyháziaktól a világiak szélesebb rétegeihez, és vizsgálom a történetírás, a hatalom és a népnyelv összefüggéseit (ez utóbbihoz igen fontos hozzájárulás Joinville stílusa és nyelvezete.).

A 13. század nem csak egy több évszázados, komplex, a Brit szigetektől a Szentföldre terjedő, Itáliát és a Balkán félszigetet is érintő társadalmi, politikai és kulturális téren zajló francia expanzió kiteljesedése, hanem egy kulturális és nyelvi birodalom megvalósulásának a korszaka is. (Joinville tehát élete során szinte nem is járt olyan területen, ahol nyelvi problémái adódhattak volna.) A fejezet bemutatja a témában, ízlésében, értékrendszerében nagyon sok szempontból közös vonásokat tartalmazó francia nyelvű alkotói központokat, ahol élénk kulturális élet folyt, és amelyeket mindenekelőtt a lovagvilág közös értékei, különösen pedig a keresztes hadjárat eszméje kötött szilárdan össze. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a francia nyelvű történetírás megszületését és *első két* alkotását (a champagne-i Villehardouin és a pikárdiai Robert de Clari művét) az egyik fő vonalként a Kelet vonzásában lévő francia vállalkozások (IV. keresztes hadjárat, 1204) meghatározó és ellentmondásos élményanyaga inspirálta.

Ezzel a „keleti” vonallal párhuzamosan alakult ki és fejlődött tovább a monarchikus francia történetírás (Saint-Denis), mely szimbolikus módon a monarchia kultikus központjában, a „három fajhoz” (Meroving, Karoling, Capeting) tartozó uralkodók tudatosan megkonstruált nyughelyének, szentélyének, nekropoliszának a közelében, latin, majd a század közepétől, az uralkodói óhajjal összhangban *bilingvis* – latin és francia – nyelven íródott. A nyelvi váltás azonban általában véve is szimbolikus jelentőségűnek tekinthető. A monarchia kiépülésének ideológiájában a keresztes eszme és nemzeti dinasztia kibontakozása ekkorra már – és ekkor még – szorosan összefügg. Ebben a folyamatban különleges szerep jut Joinville művének és gondolatosságának, hiszen nála látjuk kiteljesedni a keresztes háború, a monarchia és a történetírás dinasztikus politikai-ideológiai „szentháromságának” a szoros összekapcsolódását, de ugyancsak nála tapasztalhatjuk majd először ennek a határait is, amit a disszertációban igyekeztem új kontextusban, új megközelítéssel és a szövegek újraértelmezésével bemutatni. (E téren Joinville és műve nem csak a közvetlen tanúja, hanem Le Goff megfogalmazásában „kivételes tanúja” volt ennek a folyamatnak.)

A nagyfejezet *második része* (II.1-2.) Joinville más – s nem mindig jelentőségüknek megfelelő szinten kezelt – műveivel foglalkozik, és ezeket az írásokat együttesen, és a szerző történelemszemléletével összefüggésben vizsgálja. Ez az örökség egyenetlen, mindösszesen négy ismert írásból áll, melyek műfajukban, jellegükben és formájukban is jelentősen különböznek egymástól. Kronológiai sorrendjük a következő: van köztük egy, a Szentföldön írott (és a 13. század végén valószínűleg valamelyest átdolgozott), gazdagon illusztrált francia

nyelvű *Credo* (1250-51); az egyes részleteiben feltételezhetően a Lajos király halálát követő években diktált, majd a 14. század elején kiegészített, összeállított és koncepciózus módon egybeszerkesztett *Könyv* (1300-1309), mely Joinville főműveként kezdettől (vagyis a 16. század közepétől) fogva a kutatók részéről is a legnagyobb figyelmet kapta, és megteremtette szerzője kivételes tekintélyét. Készült emellett a *Könyv* írásának befejezésével csaknem egy időben (1311) egy szöveg, a clairvaux-i *Sírfelirat* (melyet eredetileg a *sénéchal* kőtáblára vésetett, és családjának – leginkább dicső elődeinek – a rövid történetét tartalmazza, melynek szövege nem eredeti formájában, hanem írásos másolatban ismert); és végül ránk maradt Joinville X. Lajoshoz írott levele, mely ugyan csupán egy rövid dokumentum (1315), de amelynek egyes szófordulatai a *Könyv* szavait idézik, és szellemiségében és hangulatában is rokonságot mutat van vele, miközben jellemző elemeket tartalmaz Joinville személyiségére és gondolkodására vonatkozóan is. (II.1.a-b.)

A művek elemzése nem keletkezésük kronológiai sorrendjében, hanem tudományos fontosságuk figyelembe vételével történik. Míg azonban a *Sírfelirat* és a *Levél* valójában Joinville történetének kiegészítőjeként és gondolkodásmódjának jobb megértése szempontjából érdekes, a *Credo* és a *Könyv* kapcsolata más: az előbbinek – úgy vélem – sokkal nagyobb a hatása az utóbbira, mint ahogy azt általában megítélni szokás. Noha a *Credo*, mint Friedmann már korábban megjegyezte, a kevésbé ismert mű, „de ugyanazokat a stílusjegyeket és pszichológiai jellemzőket mutatja, mint a Szent-Lajos életrajz”, tartalmi elemzését pedig eddig a Joinville történelemszemléletével kapcsolatos kutatás nem, vagy csak nagyon érintőlegesen használta föl. A *Könyv* és a *Credo* mélyebb összefüggéseinek a vizsgálata a gondolkodás irányát is módosította, újabb kutatások elvégzésére és a kutatásba új területek bevonására ösztönzött, és fontos hatása volt a disszertáció végkövetkeztetéseire is.

Az elemzés során ugyanis világossá vált, hogy a Joinville-féle *Apostoli hitvallás* nem csak Joinville művének egy jellemző, művészettörténeti, vallástörténeti és mentalitástörténeti szempontból érdekes és értékes darabja, hanem egyben a szerző történelemről és a történetírásról alkotott *koncepciójának* is az egyik kiindulópontja és alapvetése. Így nem elsősorban a két mű – a *Credo* és a *Könyv* – közötti tartalmi és helyenként szó szerinti egyezések az érdekesek (ezekről szoktak – többnyire mellékesen – szólni), hanem azok tartalma, elhelyezése, koncepcionális összefüggései és üzenetei. Vagyis arra a következtetésre jutottam, hogy e téren úgy tekinthetünk a *Credo* szövegére, mint Joinville történelemről alkotott elképzelésének, „történelemfilozófiájának” az első megfogalmazására: tehát Joinville *Credója* valójában az egyik legfontosabb kulcs Joinville-nek és Joinville *Könyvének* a megismeréséhez is. (II.2.a-c.) A *Credo* eszerint felfogható úgy is, mint Joinville egész életművének bevezetője, egyfajta *előszava*. Ugyancsak érdekes és szimbolikus jelentést hordoz a clairvaux-i sírkő és szövege: több ez, mint egy kissé terjengős sírfelirat. Egy *lieu de mémoire*, egy keresztes családtörténet és kőbe vésett emlékezet, mely „Champagne-ország” szabadságainak emlékét őrzi; vagyis egyfajta különleges emlékmű a feudális világ és a középkori modernség határán.

A nagyfejezet harmadik részét, mely a „*Szent Lajos élete és bölcs mondásai* – a „*Könyv*” címet viseli, és teljes egészében az életmű legfontosabb alkotásának a komplex, a korábbi fejezetekben megfogalmazottak szerinti elemzése teszi ki. Ebben külön alfejezet foglalkozik a Joinville-mű kézírataival és első kiadásaival (III.1.a-c.). Mint ismeretes, az eredeti kézirat nem áll rendelkezésre, a legrégebbi, ún. „brüsszeli” kéziratot, mely az eredetinek a 14. század

közepe táján készült másolata, csak a 18. század közepétől ismeri és használja a tudományos kutatás. Az első, 16. századi kiadások viszont a brüsszeli kéziratot nem ismerték, ellenben valószínűleg több (legalább kettő) olyan kéziratból dolgoztak, melyek mára már elvesztek, így a kézírataikat a modern tudományos kutatás eredetiben nem, csak az első nyomtatott változatok szövegén keresztül közelítheti meg.

Mindez alaposan megnehezíti a kéziratok összefüggéseinek a tanulmányozását és a kézirat-leszármazási ábrák felállítását. (G. Paris három, J. Monfrin négy „generációt” vélelmez.) Ezeket kell egybevetni két olyan kéziratnak a szövegével, melynek eredetijét nem, csak nyomtatott változatát ismerjük; közülük az egyiket (C. Ménard) a kutatók szakmailag megfelelőnek tartják, a másikat azonban, melynek szövegébe a kiadója (A. Pierre de Rieux) helyenként „belenyúlt”, szerkezetét pedig módosította, megbízhatatlannak szokás ítélni.

Ilyen körülmények között a mű keletkezésével és kézírataival kapcsolatban természetesen több hipotézis született, melyeknek az összefoglaló bemutatását ez a fejezet tartalmazza. Az egyik és legfontosabb kérdés, mely ma is megosztja a kutatókat, hogy mikor és hogyan készült el Joinville Könyve. Erre alapvetően két válasz fogalmazódott meg: az egyik véleményt Gaston Paris és követői képviselik, akik úgy vélik, hogy a mű szövegében azonosítható tartalmi jegyek alapján az alkotásnak két fontosabb szakasza különíthető el. Eszerint a keresztes hadjárat és a szentföldi események történetét Joinville talán még – a *Credohoz* hasonlóan – a Szentföldön, de legkésőbb Szent Lajos halálát követően (1270) megírta, legalábbis fontosabb elemeit lejegyeztette.

A másik elképzelés szerint (J. Monfrin) Joinville műve olyan, egy lendülettel készített alkotás, melyet szerzője 1305 és 1309 között íratott le, és arra pedig „nincs semmi bizonyíték, hogy a keresztes hadjáratot elbeszélő rész korábban készült volna el.” Akik ez utóbbi feltételezést fogadják el, a brüsszeli és az első kiadások kézíratainak eltéréseit azzal magyarázzák, hogy a korabeli másolók, vagy az első kiadók egyszerűen kihagytak az utóbbiak szövegéből bizonyos részeket, vagy éppen, módosították és kiegészítették őket. Monfrin érveit részleteiben megismerve és a források új, kritikai összevetése alapján azonban úgy vélem, hogy a Paris koncepciójával szemben felhozott állítások egy része cáfolható, és legalább annyira elképzelhető, hogy a korábban megírt szöveg-variánsokhoz a felkérést követően ismét munkához látó, a meglévő szövegeket *egybeszerkesztő* Joinville (is) írást hozta hozzá – a mű koherenciája és történeti koncepciójának átfogóbbá és világosabbá tétele érdekében (időnként kora eseményeihez és konkrét elvárásaihoz igazodó aktualizálási igény okán) újabb részeket. (Mivel perdöntő bizonyítékot az eredeti kéziratok hiányában nem lehet produkálni, arra kell támaszkodnunk, ami van: a különböző módon megmaradt szövegek tartalmi összehasonlítására és kritikai interpretálására.)

E hipotézist tanulmányozandó, a szokásosnál nagyobb figyelmet fordítottam a nyomtatott kiadások szövegeinek (különösen a bevezető és záró fejezeteiknek) és egyes, a disszertációban részletesebben elemzett részek szövegei, valamint a brüsszeli kézirat közötti tartalmi azonosságok és eltérések vizsgálatára. Ezek alapján úgy vélem, hogy az a feltételezés a helyes, mely szerint az első kiadások alapjául szolgáló kéziratok régebbi szövegváltozatokat tartalmaznak, mint a „brüsszeli” kézirat; a 13. század végén, ebben a formájukban valószínűleg a kanonizációhoz (1297) kapcsolódva íródhattak meg, és számos jel mutat arra, hogy a keresztes hadjárat krónikájának a végső változatokba szerkesztett szövege már korábban (akár a szentté avatást megelőzően) elkészülhetett. (Az eddigi eredményekre

támaszkodva okkal feltételezhető továbbá, hogy az első nyomtatott kiadások hordozta információk figyelmes áttekintése új következtetésekhez, de legalábbis újabb, elgondolkodtató hipotézisekhez vezethet.)

Ebben az alfejezetben térek ki a könyv felépítésére és főbb elemeinek a bemutatására, valamint a különböző részek forrásaira. A mű jelentős részét – mintegy kétharmadát – a VII. keresztes hadjárat története teszi ki, melyet átszőnek életrajzi, önéletrajzi, hagiográfiai, moralizáló és kompilált ('Grandes Chroniques') elemek, amelyekhez ennek megfelelő tartalmú külön fejezetek csatlakoznak.

Elemzésük alapján úgy vélem, hogy az a feltételezés helytálló, mely a különböző részek eltérő időpontban való keletkezését valószínűsíti, vagyis eszerint a mű egésze nem egy időben, következésképp nem egy lendülettel íródott. Egységét viszont, úgy ahogyan ma ismerjük, a 14. század első évtizede során több fázisban elvégzett kiegészítő és a fenti kohéziót megteremtő alkotó szerkesztői munka hozhatta létre.

Külön alfejezet foglalkozik Joinville művének a műfajával, amiről a szakirodalomban is sok szó esik. A művet sokan műfajilag besorolhatatlan, egyedi alkotásnak tekintik, mások több műfaj együttes jelenlétét hangsúlyozzák, s alapvetően nem elméleti, hanem saját (történelmi, irodalmi) nézőpontjuk szerinti súlyozás alapján foglalnak állást. A jelen disszertáció megközelítése sem a „műfaj-elméleti”, hanem mindenekelőtt a történelmi vonatkozások összefüggésében fogalmazódott meg, miközben bemutatja az eddigi legjellemzőbb nézőpontokat és megállapításokat. Ennek fényében úgy láthatjuk, hogy a mű, amikor Lajos király életének eseményeit írja le, akkor *biográfia* ('Vie'), ha a krisztusi úton haladó és szentté váló emberét, akkor *hagiográfia*. Amikor a lovagkirályra jellemző cselekedeteit mondja el, akkor *geszta*, ha a keresztes hadjáratát írja meg, akkor *krónika*, ha Champagne és Franciaország történetének eseményeit idézi, akkor *historia*. Amikor pedig a jó uralkodásra vonatkozó példákat és a király „intelmeit” mutatja be moralizáló és nevelő céllal megírt részekben, akkor *királytükör*. Ha viszont a saját maga, vagy mások emlékeinek lejegyzéseként tekintünk rá, akkor már a *mémoires* jegyeit mutatja. A tengeri út, az országok, a keleti népek és erkölcsük bemutatásakor *útleírás*. S mivel eközben a szerző valamennyi komponensnél folyamatosan (sőt, időnként dominánsan) maga is jelen van, könyve ez által az *önéletrajznak* egy sajátos változatává válik: ennek az aspektusnak a vizsgálatba való beemelése vezet el oda, hogy Joinville művét az irodalomtörténészek egyfajta „önkiterjesztéses életrajzként” ('*auto-exo-biográfiaként*') kezdik meghatározni, s az „irodalmi Én” és az írói *egyéniség* első középkori francia megnyilvánulásaként (Zink, Stanesco) tekintenek rá.

Mindenesetre kétségtelen, hogy Joinville történetírói-írói hozzáállása radikálisan különbözik kortársaiétól és elődeiétől. A mi szempontunkból azonban az igazi kérdés, mely ott feszül a műfaji problémák fölvetése mögött (és a történelmet szükségképpen ez érdekli leginkább), az, hogy Joinville műve *történetírás*, mely annak szabályai szerint működik, és úgy is értelmezendő, vagy pedig *irodalmi* alkotás, mely nem csak lehetővé teszi, de meg is kívánja a fikció jelenlétét, amivel viszont együtt jár, hogy esetenként megkérdőjelezheti a szöveg történelmi hitelességét.

Maga Joinville azt mondja, hogy „könyvet” ír. *Könyvet*, melybe valójában a fentebb említett valamennyi fenti műfaj „belefér”, sőt, számára talán a „könyv”-forma ('liber', 'livre') választása – részben legalábbis – a szerkesztői munka során tudatosan alkalmazott koncepció

(egyfajta „műfaji kompiláció”) része, mert ez nyújt számára lehetőséget arra, hogy a legadekvátabb és leginkább meggyőző módon fejezze ki mondanivalójának valamennyi komponensét és réteget, s bontakoztassa ki igazi tartalmi gazdagságát.

Joinville könyvének egyik központi kérdése a hagyomány és modernség találkozása, és gyakran kivételes erővel lezajló konfliktusa. Erre jó példa, hogy a hagyományokhoz erősen ragaszkodó *sénéchal* miként fogalmazza meg saját logikájával és eszközeivel a korabeli politikai gondolkodás egyik legfontosabb dilemmáját: a keresztes hadjárat eszme és a modernizálódó állam összefüggéseit. Ez pedig kezdetben nála, mint jeleztem fentebb, *tartalmi* szempontból főleg a nemzeti monarchia legfőbb alkotóelemeinek – a Capeting dinasztia erejének és a keresztes hadjárat eszmének – az összefogását szolgálja, amit Joinville a szent király alakjára vetít rá.

Később azonban ez a megközelítés módosul. Joinville, aki művét Pierre Dubois, *De recuperatione*-jének megírásával (1309) megközelítőleg egy időben fejezi be, úgy véli, hogy a keresztes hadjárat eszméjének, a keresztes ideológiának immár a dinasztia, s ezzel a monarchia felemelkedését kell szolgálnia, és nem fordítva. Vagyis szerinte – a keresztes hadjárat viszonylatában – előtérbe kell helyezni a nép védelmét és a „Szent Lajos-i aranykor” népeért folytatott „jó kormányzását”. Dubois kiindulópontja is hasonló, csak teljesen más az indítéka és a konklúziója: az ő (és Szép Fülöp) esetében a szent király tekintélyével megerősített dinasztia számára a keresztes eszme más és ezen túlmenő értelmezést kap, s elsődlegesen már a monarchia belső, kivételesen agresszív hatalom-koncentrációjának, és a külső, az egész *Christianitas* fölötti befolyás megszerzésének az eszközévé kell válnia.

Ha elfogadjuk, hogy Szent Lajos uralkodásával egyfajta szintézist hozott létre a feudális világ és a középkori modernség határán, akkor Joinville-ről még az is elmondható, hogy ő, a maga területén egy kissé talán még tovább is ment, és az innováció útjára lépett. Műve kétségtelenül támaszkodik a történetírás korábbi hagyományaira, amennyiben sajátos és igen eredeti fölfogásban egyszerre és nagyon hatásos formában használja a történetírás és az irodalom eszköztárát. A kutatások azonban arra engednek következtetni, hogy az általa létrehozott mű végül perspektivikusabb és monumentálisabb alkotás lett, mint amilyen írójának a világképe.

A következő alfejezet (III.5. a-c.) a disszertáció egyik legfontosabb elemzés-sorozatát tartalmazza, és részben módosítja a Joinville művéről széles körben elterjedt, és a disszertáció szerzőjében is kialakult korábbi képet. A műfaji kérdések kapcsán megfogalmazott felvetés (t.i. hogy Joinville könyve történeti mű vagy irodalmi alkotás) ugyanis itt új dimenzióba helyeződik: a kérdés az, hogy amit Joinville, mint *történetíró* határozottan és a maga eszközeivel megindokoltan állít, az *igaz* vagy *sem*. Műve hiteles történetírói produktum, vagy – legalábbis helytel-közzel – fikció? (Egyébként Joinville szavahihetőségével kapcsolatban először – inkább megérzésből, mintsem alapos elemzésből levezetve – futólag Voltaire fogalmazta meg a kétségeit, melyeket azonban a 19-20. századi történetírás amolyan „Voltaire-i akadémikuskodásnak” minősítve egyöntetűen elvetett.)

A művében Joinville többször hivatkozik arra, hogy amit ír, az igaz, mert „*vagy saját szemével látta, vagy szavahihető emberektől hallotta.*” A könyvben azok a történetek és események, melyek a korabeli Franciaország, Champagne vagy éppen a Szentföld eseményeire vonatkoznak, tartalmilag ellenőrizhetők, tehát a forráskritikának megvannak a lehetőségei. (Itt egyébként a kutatók több adatbéli pontatlanságot állapítottak meg.) Joinville

szövegének igen jelentős részére azonban – vagyis szinte mindenre, ami a Lajos királlyal kapcsolatos közvetlen leírásokra, Joinville és a király közötti baráti, bizalmas tanácsadói kapcsolatra, személyes benyomásokon alapuló történetekre vonatkozik – más információnk nincs: ezekre *csak* Joinville valóban színes, életszerű, részletekbe menő, kivételesen jó emlékezőtehetséget sejtető, közvetlen hangú leírásai jelentik az egyetlen forrást. Joinville stílusa, nyelve és nyelvezete, valamint elbeszélő technikája olyan meggyőző, hogy ő, mint a történések egyetlen „kivételes tanúja” (Le Goff), valóban egészen páratlan szavahihetőséget (és szabadságot) is szerzett magának. Ugyanakkor ennek megvannak a maga veszélyei; ezzel ugyanis egy olyan „homályos” zóna jön létre, melyben alig marad valami, ahol a közvetett, netán a közvetlen forráskritika érvényesülhetne. (Még inkább elgondolkodtató a helyzet, ha ezekben a ritka esetekben – mint látni fogjuk – a kutatások időnként eléggé zavarba ejtő eredményekhez vezetnek.)

Említettük, hogy Joinville művének egyes részletei a mű 19. századi „szakmai kanonizációja” óta széleskörűen elterjedtek, és hogy közülük többen rendre szó szerint is „visszaköszönnek” a tudományos művek, a tankönyvek és az ismeretterjesztő művek lapjain s a szakmai közbeszédben; – vagyis immár integráns részei a francia történelmi emlékezetnek. A „Hitelesség *versus* fikció” alfejezet három ilyen eset részletesebb elemzését viszi végig; – egy kissé mindegyik más természetű, de közös jellemzőjük, hogy alapos forráskritika segítségével az eddigi ismereteinkhez képest új megközelítéssel indulnak, az eseményeket új megvilágításba helyezik, és új, ráadásul egymást erősítő (és részben – bizonyos konkrét esetekben – a Joinville-szövegek történeti hitelességét is megkérdőjelező) összegző eredményt hoznak.

Az első a damiattai partraszállás és győzelem története. Ebben az esetben, a többi forrással való összehasonlításban bebizonyítható, hogy a magát „szemtanúként” aposztrofáló Joinville egyszerűen azért nem lehetett azoknak az eseményeknek *szemtanúja*, amelyeket leír, mert a rendelkezésre álló többi forrás alapján okkal állítható, hogy ott nem volt jelen, pontosabban, *nem ott* volt jelen, ahol mondja. Elbeszélése így nem elsősorban egy katonai akció szemtanújának a hiteles leírása, mint inkább egy lovagregény, egy „chanson de geste” hőseként harcoló lovagkirály akciójának a színpadra vitele. A második, a szakirodalomban évszázadok óta igen gyakran és sokak által (beleértve jelen sorok szerzőjét is) referenciaként idézett ún. „Saumur-i jelenet”, mely Joinville könyvének az egyik leismertebb epizódja. (Kasztíliai Blanka és Szent Erzsébet fia, Thüringiai Herman találkozását írja le.) Erről az epizódról ugyanis alaposabb vizsgálatokkal egyértelműen kimutatható, hogy *akkor, ott* és *úgy*, ahogy Joinville – ismét csak hangsúlyozottan szemtanúként – leírja, nem történhetett meg. (Emellett feltételezhető az is, hogy az inkriminált rész minden bizonnyal későbbi betoldás.) A harmadik Joinville és a király utolsó, párizsi találkozásának a leírása, melyben racionálisan nehezen megmagyarázható elemek vannak. Megtörténtük úgy, ahogy Joinville leírja, erősen kétséges, viszont előadásmódja nagy drámai erővel bír, és leginkább a „Fájdalmas Anya” (a *Pieta*) később a nyugati gondolkodásban és a művészettörténetben oly népszerűvé váló motívumát idézi. (Igaz, ha így van, akkor viszont annak egyik legkorábbi megnyilvánulása a keresztény Nyugat szellemi pezsgésében). Mindhárom esetben – fogalmazzunk így – Joinville történeti művében részletesen leírt fontos és ismert fejezetek esetében állapítható meg, hogy a valóságoshoz képest igen komoly szerepet kap bennük a fikció.

Ennek a három résznek az „összesített” eredményeként olyan gondolkodás indulhatott el, mely hatással lehet Joinville könyve klasszikus értelemben vett (és széleskörűen elfogadott és általános érvényűnek tekintett) hitelességének kérdésére is, annak mibenlétére, és jelentősen változtat Joinville történetírással, illetve történelemszemléletével kapcsolatos eddigi ismereteinken. Ugyanis nem egyszerűen arról van szó, hogy egy-egy adott esetben Joinville *nem mond igazat*, hanem arról is, hogy – nem egyszer éppen a nagyobb hitelesség (látszatának) elérése érdekében – *tudatosan* állítja az *igaz* szolgálatába a *fikciót*. Számára a történetírás egyszerre illeszkedik az *eusebiusi* koncepcióba, mely a látás, tehát a szemtanúként látott dolgok leírását tekinti a legfontosabbnak, és a *Credoban* már fél évszázaddal korábban megfogalmazott (de a Könyvben is visszatérő) gondolatnak a logikájába, mely viszont a *hit* mindenek-fölöttiségét hangsúlyozza. Mert szerinte az igazat, a látottat kell megírni (ő így is cselekszik), de hitvallása szerint még ennél is fontosabb, hogy azt, amit elmond, „szilárdan kell hinni”. Ahhoz, hogy koncepcióját megvalósítsa, kivételes – és még mindig igen hatásos – írói módszert alkalmaz: elbeszéléseiben nagy szerepet kapnak a valószerűen pontos részletek, a személyes megjegyzések és élmények leírását tartalmazó, de a *hamis hitelesítés* megvalósítására is alkalmas technikák, amelyeknek segítségével mondanivalójának hatásfokát és diffúzióját gyakran még növelni is képes. Ugyanakkor az, hogy egy adott konkrét esetben Joinville nem mond igazat, nem jelenti azt, hogy amit a Könyvében mond, az nem igaz.

Mindez tehát sajátos helyzetet eredményez, mert korántsem arról van szó, hogy a *teljes mű* alapvetően fikció lenne, tehát hogy a történész számára történeti műként értéktelen (de legalábbis korlátozott értékű), mert a szerző „lelepleződik;” az oly fontos „hiteles tanú” alakja teljesen eltűnik, s ezzel tanúságtétele nem vezet el minket az „*igazi Szent Lajoshoz*”. A konklúzió, mely szerint Joinville egyes állításai hitelességének az adatolt kétségbe vonása az egész mű kredibilitására teljes mértékben nem terjeszthető ki, mert végül is az „összképen” nem változtat (Paris, Monfrin, Perret, Le Goff), úgy vélem, némi fenntartásokkal, továbbra is elfogadható. Joinville műve és történetírói koncepciója a történelemmel kapcsolatos korabeli gondolkodásnak egy sajátos, egyedi interpretációja. Csakhogy inentől kezdve Joinville-t ennek tudatában kell olvasni és mondanójának értékeit megítélni és interpretálni.

Joinville Könyve tehát valahol a *történetírás* és az *irodalom*, az *emlékirat* és az *önéletrajz-biográfia-hagiográfia* között helyezkedik el úgy, hogy *mindegyikből* merít, de nem köztes, hanem belőlük táplálkozó, közöttük és közülük kiemelkedő és *önálló* alkotás. A kutatás azonban továbbra is megosztott marad: abban egyetértés van, hogy Joinville műve az „irodalmi jelenség határáig” jutott (Zumthor), abban viszont nincs, hogy azt a történetíráson belülről (Le Goff) vagy azon kívülről, az irodalom oldaláról (Lucken) közelítette-e meg. (Paris és Monfrin is „történeti műről” beszél, míg Lucken irodalmi alkotásról, „Joinville Szent Lajos *evangéliumáról*” értekezik.)

A disszertáció negyedik fejezete Joinville és Szent Lajos világának összefüggéseit, az ebből levonható konklúziót és a mű utóélete legfontosabb elemeinek az összefoglaló bemutatását tartalmazza. (IV.1-2.) Nem csak az válik egyértelművé, hogy Joinville könyvének nem egy, hanem két főszereplője van, hanem az is, hogy Joinville jelenléte a műben legalább annyira hangsúlyos (sőt, bizonyos szempontból hangsúlyosabb), mint Szent Lajosé.

Itt a disszertáció, mely a bevezetőben említetteknek megfelelően, Le Goff monográfiájának módszerét igyekszik követni, kísérletet tesz arra, hogy a rendelkezésre álló információk

alapján ne csak azt rajzolja meg, hogy milyen ember volt Joinville (ez már szerepel az első nagyfejezetben), hanem bemutassa azt is, hogy milyennek *láthatta őt* ura és barátja, a király. Tehát, megfogalmazhatjuk-e a kérdést úgy, hogy ha létezett (és műben megalkottathatott) *Joinville Szent Lajos*a, akkor vajon, a Könyv alapján, lehetett-e és *volt-e Szent Lajosnak Joinville-je?* Vagyis egy kissé megpróbál mélyebbre menni abban a világban, melyet Michel Zink „auto-exo-biográfiaként” határozott meg. (IV.1.).

Az utolsó rész Joinville Szent Lajosról írott művének utóéletét, illetve történelemszemléletének főbb interpretációit vizsgálja meg. Szent Lajos mítosza már életében kialakult, melyhez a későbbi századok mindig hozzátettek valamit. Noha ehhez a folyamathoz már (kezdetben elég szerény mértékben) hozzájárult maga Joinville és műve is, az első időszakban még egyértelműen inkább a „hivatalos és hívatásos mítoszteremtők” (a dinasztikus szentkultusz kibontakoztatásában érdekelt uralkodók, az egyház, a hagyományos szentéletrajzok) játszották a legfontosabb szerepet, melyek a *szentségig* – a szent királyságig – eljutó *embert* emelték a piedesztálra.

Joinville igazi fölfedezése, művének kivételes értékei akkor és abban lettek nyilvánvalóvá, amikor világossá vált, hogy általa megvalósulhat, és meg is valósul, sőt, végig követhető a *fordított* útvonal is, mely a *szenttől az emberig* – s ez által az emberekig – vezet, egy olyan „fordított mítosz” kialakulását teremtve meg, mely Szent Lajos megítélésének ma is az alapját képezi. Ez a folyamat igazán a nemzeti romantika és a pozitívizmus (Michelet, Paris, Lavisse) időszakában bontakozott ki, majd megjelent, és tovább fejlődött s más dimenziókba helyeződött az „új történetírás” (Le Goff) gondolkodásában is.

III. A doktori mű főbb eredményei

A doktori mű főbb eredményeit a fentebb meghatározott kérdésekre adott válaszok adják. A disszertáció esetében ez a cél Joinville életművének mélyebb megismerése, megismertetése és átfogó, új szempontú vizsgálatok szükségességét is fölvető monografikus feldolgozása volt.

Az ehhez vezető úton az első fontos lépést a Joinville-könyv fordítása és színvonalas magyar kiadásának elkészítése jelentette. Ezzel egy olyan forráshoz sikerült közelebb kerülni és széles körben, nagyobb hozzáférhetőséget biztosítani, melynek jelentős szerepe van a középkori francia történetírás és történeti gondolkodás fejlődésében, s amely nem csak a „*feudális világ és a középkori modernség határán*” lévő Franciaország (s azon belül Champagne és „környéke”), hanem – mindenekelőtt a keresztes hadjáratok esetében – a keresztény Európa más országainak, Közel-Keletnek, Észak-Afrikának, a steppe történetének, a kor társadalmának, mentalitásának, a keresztes ideológiának, a nemzeti monarchia és dinasztia kibontakozásának is igen becses dokumentuma.

Az elemző rész megírása érdekében alaposan tanulmányoztam a Szent Lajosra és korára vonatkozó dokumentum-anyagot, a legfontosabb Szent Lajos monográfiákat, a Champagne és a Joinville család történetére vonatkozó forrásokat, több ízben kutattam Franciaországban és igyekeztem megismerni a Joinville-ek champagne-i birtokait és a rájuk vonatkozó anyagot. Joinville művének a francia történetírás történetében való elhelyezése érdekében alapos előtanulmányokat folytattam, és támaszkodhattam az e téren már korábbi kutatásaim alapján és a fordításhoz összegyűjtött tekintélyes anyagmennyiségre is. Igyekeztem alaposan

áttekinteni a Joinville-re vonatkozó szerteágazó nemzetközi szakirodalmat is: a történeti és irodalomtörténeti vonatkozású művek mellett főleg művészettörténeti, nyelvészeti, régészeti tárgyú tanulmányokra kellett figyelnem. Törekedtem e kutatási eredmények szintetizálására, kiemeltem a Joinville műveinek kutatásával kapcsolatos legfontosabb problémákat. Újabb kérdéseket vettem föl, a kutatások eddigi eredményeit más megközelítésben is megvizsgáltam, és ahol lehetett, kísérletet tettem a megválaszolásukra.

A feldolgozás módszerét tekintve Le Goff Szent Lajosának a szemléletét követve azt a „feladványt” is igyekeztem megoldani, hogy miként és mennyire lehet közel kerülni a francia középkor szinte már-már fecsegőnek tűnő, önmagáról talán a legtöbb információt adó, és mégis az egyik legrejtélyesebb bárójához, író- és történetírójának az életéhez, személyiségéhez, művéhez és gondolatvilágához.

A feldolgozást illetően módszertani szempontból is újdonságnak számított, hogy az elemzés során – néhány konkrét témakör tekintetében – óvatosan, de az eddigieknél nagyobb mértékben vontam be a vizsgálatokba az első nyomtatott változatokat. Ez a megoldás új megközelítési lehetőségeket kínált, és segített a különböző szövegek egymáshoz való viszonyának a jobb megismerésében, mely a szakirodalomban inkább azt a (manapság ismét erőre kapó) hipotézist valószínűsíti, hogy Joinville műve nem egyszerre íratott meg, hanem lehettek korábbi változatai.

A disszertáció először emelte be a *Credo* szövegét Joinville történetírói koncepciójának vizsgálatába. Ennek eredményeképp is újragondolhatóak és talán pontosabban meghatározhatóak lettek Joinville történelemszemléletének és koncepciójának a legfontosabb, eddig homályban lévő vonásai. Úgy vélem, sikerül újat hozni néhány olyan részkérdésnek látszó területen, melynek a „lánc-hatása” módosíthatja, de legalábbis árnyalhatja a Joinville írói-történetírói munkájával, koncepciójával, alkotói módszereivel és gondolkodásmódjával kapcsolatos eddigi ismereteinket.

A Joinville történetírói szavahihetőségének komplex vizsgálatával foglalkozó „Hitelesség *versus* fikció” c. fejezet alapján úgy vélem, megalapozottan állítható, hogy több olyan rész van Joinville művében, melyet a nemzetközi szakirodalom primer módon „egy az egyben” hitelesként fogad el és széleskörűen, szinte „toposzként” használ, melyről azonban immár bizonyítható, de legalábbis alappal föltételezhető, hogy úgy, ahogy Joinville leírja, nagy valószínűséggel nem történhetett meg. De ebből nem az következik, hogy a mű hiteltelen, hanem az, hogy hitelessége más kontextusban értelmezendő.

A disszertáció megállapításainak összegzéseként elmondható, hogy Joinville könyve több rétegű, de mégis egységében szemlélendő alkotás, mely olyan történeti műként fogható föl, melyet írója a szokványostól eltérő módon írt és szerkesztett meg, és amelyben a történetíró-tanú személye és jelenléte, a történetírásnak, az *igaz történet írásának* az igénye mindvégig megmarad. Szerzőjének van egy *történeti* koncepciója, amelynek végső megvalósítása céljából történetírói és irodalmi eszközöket egyaránt használ, és mondanivalójának hatásosabb kifejezése érdekében rendre a *fikcióhoz* fordul. Úgy is lehet fogalmazni, hogy az értelem és a hit közötti *skolasztikus egyensúly* egy sajátos értelmezése jelenik meg Joinville történelemszemléletében és történetírói / történetírási koncepciójában.

A két komponens különválasztása azonban egyáltalában nem könnyű. Joinville művének *paradoxona* az, hogy szükségszerű kapcsolatot (és nem ellentétet) lát a szubjektivitás és az objektív igazság között. Az általa összeállított könyv „kompilált műfajából” is következik,

hogy egyaránt jelen van benne, és egymással sajátos interferenciában érvényesül a *tény* és a *fikció*. Ahol Joinville szerint a hitével megerősített (tehát az ő értelmezésében felsőbbrendű) fikciót az *igaz* szolgálataiba lehet – sőt, *kell* – állítani. Ez Joinville történetírói koncepciójának az egyik legfontosabb eleme, ami így korántsem akadályozza meg őt abban, hogy saját magát történetírónak, sőt hiteles történetírónak tekintse. És az utókor is többnyire ugyanúgy viszonyult és viszonyul hozzá. Az így megalkotott könyvről azonban bizonyosan elmondható, hogy *nem* a megszokott értelemben vett *történetírás*, és Joinville *nem* a szokványos értelemben vett *történetíró*. Műve tehát, egészében nézve – fogalmazhatunk úgy is –, hogy *történeti mű*, de *nem történetírás*. Ezzel együtt igen értékes és egyedi alkotás marad, mely a 13. század világának, történetének és gondolkodásának az egyik legbecselesebb forrása.

Továbbra is érvényes az, hogy Joinville könyve innovatív, információ-gazdag, eredeti megközelítéseket tartalmazó, kivételes remekmű: értékeit a disszertációhoz kapcsolódó kutatások is igazolták, és hozzájárultak ahhoz, hogy újabb oldalait ismerhessük meg. Ugyanakkor arra az evidenciára is szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy még egy ilyen, a kutatók által jól ismert mű esetében is célszerű a szövegét bizonyos rendszerességgel, több oldalról közelítve, figyelmesen és némi egészséges szakmai gyanakvással – ha úgy tetszik, megújuló és még alaposabb forráskritikával – újraolvasni. Már csak azért is, mert komoly tartalékok lehetnek még benne. A vele kapcsolatos kutatások és munkahipotézisek fölállítása tekintetében pedig továbbra is szem előtt tartandó a megállapítás, hogy „*a történeti munkához nélkülözhetetlen a felvilágosult és a tudomány ellenőrzése alá vont képzelet.*” (J. Le Goff). S talán ezzel még mélyebb értelmezést kaphat az a bevezetőben már idézett konklúzió, mely szerint Szent Lajost valójában „*Joinville alkotta meg.*”

A disszertáció másik fő célját a második kötet anyaga valósítja meg, melyet a mű már publikált magyar kiadásának szövege, a „*Szent Lajos élete és bölcs mondásai*” teszi ki. Ennek része a szöveg fordítása (társfordító Cs. Tóth Annamária), a kibővített jegyzetanyag, valamint a mű és a kor jobb megértését szolgáló, ugyancsak kiegészített *Mellékletek* gyűjteménye is.

IV. A pályázónak a doktori mű témájában írt eddigi főbb publikációi

Az alábbi válogatott publikációs jegyzék azokat a főbb írásokat tartalmazza, melyek a középkori francia történetírás történetével, a korai és kései kereszties hadjáratokkal (ideológiájukkal, mitológiájukkal), a középkori Kelet és Nyugat közötti konfrontációval, a Magyar Királyság szerepével, illetve az első francia történetírók (Clari, Villehardouin és Joinville) munkásságához kapcsolódnak, és az értekezés témaköréből, a PhD dolgozat megvédését követően jelentek meg.

Könyvek:

Tudományos igényű forrásközlés:

Robert de Clari : Konstantinápoly hódoltatása, közreadja Csernus Sándor, Ford.: Uő. és Cs. Tóth Annamária, Gérard Jacquin, Farkas Csaba és Cs.S. tanulmányaival. Térképek: Szántó Richárd, Felelős

szerk.: Tamás Zsuzsanna, „A középkori francia történeti irodalom Remekei” I., Sorozat-szerk.: Cs. S., Balassi Kiadó, Budapest: 2013., 9-273. ISBN 978-963-506-911

<http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/6464>

Megjelent, de részben a disszertáció II. köteteként is szerepel:

Jean de Joinville: Szent Lajos élete és bölcs mondásai, közreadja Csernus Sándor, Ford.: Uő. és Cs. Tóth Annamária, Jacques Le Goff könyvrészletével, Cs.S. és Zimonyi István tanulmányaival. Térképek: Szántó Richárd, Felelős szerk.: Tamás Zsuzsanna, „A középkori francia történeti irodalom Remekei” II., Sorozat-szerk.: Cs. S., Balassi Kiadó, Budapest: 2015. 5-450.

ISBN 978-963-506-963-7; ISSN 2064-4949. <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/3519719>

Könyvértékű tanulmány:

Zsigmond és a Hunyadiak a középkori francia történetírásban, Századok (1998) 132. 1. sz., 47-127.

https://matarka.hu/cikk_hist.php?fusz=5332

Tanulmányok, könyvfejezetek:

A francia nyelvű történetírás kialakulása és főbb jellemzői, Acta Historica Univ. Szegediensis, n° 111. (1998) Szeged., és klny. 3-29. o. ISSN 0324-6965. https://matarka.hu/cikk_hist.php?fusz=85363

La Toison d’Or et l’Europe, aspects politiques: l’Europe Centrale du XVe au XVIIIe siècle, in „Un mythe européen: La Toison d’Or”, sous la présidence de Jean Richard, réd. de Jean-Luc Liez, Catalogue de l’Exposition, ed. Somogy – Éditions d’Art, Paris – Metz : 1998., 85-93.

Les Hongrois, les Français et les premières croisades, in *Conquête et Intégration. Les Hongrois et l’Europe (IXe-XIIIe siècles)*, ed. par Sándor Csernus et Klára Korompay, Publications de l’Institut Hongrois de Paris. Études. Paris – Szeged: 1999., 411-426. <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/4998>

A magyar Anjouk a korabeli francia történetírásban, in „A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére,” Szerk. : Klaniczay Gábor – Nagy Balázs, ELTE BTK Középkori és Koraujkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest : 1999., 425-436. ISBN 963 463 348 X.

La Hongrie et les Hongrois dans la littérature chevaleresque française, in „La noblesse dans les territoires angevins au Moyen Age”, ed. par Noël Tonnerre, Angers-Rome, Éditions de l’École Française de Rome, Collection de l’ÉFR, No. 275. Rome: 2000., 717-735. http://www.publications.efrome.it/opencms/sándor_Csernus/la_hongrie-et_les_hongrois-dans_la_littérature_chevaleresque_française_du_moyen_âge_0445434e-8e38-11e0-9q66-000c291eeace.html

La Hongrie des Anjou. Le bilan d’une grande puissance médiévale, in *Europe des Anjou. Aventure des princes angevins du XIIIe au XVe siècle*, Catalogue de l’exposition, commissaire: Guy Massin-Le Goff, Somogy – Éditions d’Art, Paris : 2001., 154—168.

La Hongrie, le rempart de la Chrétienté, naissance et épanouissement d’une idée d’une mission collective, in *Mythes et symboles politiques en Europe Centrale*, ed. par Chantal Delsol – Michel Maslowski – Anna Nowicki, Préface de Pierre Chaunu, Presses Universitaires de France, Paris : 2002., 107-123. http://nektar1.oszk.hu/LVbin/Librivision/lv_view_records.html

Une idéologie à l’épreuve de la modernité. L’idée de la croisade à la fin du Moyen Age, in „L’Europe Centrale au seuil de la modernité. Mutations sociales, religieuses et culturelles”, ed. par Marie-Madeleine De Cevins, Presses Universitaires de Rennes, Rennes: 2011., 52-74.

Jean de Wavrin krónikája : angol történelem, francia történetírás és kereszties hadjárat. Burgundiak az Al-Dunán (1444-1445), in «Francia – magyar kapcsolatok a középkorban, » Szerk.: Györkös

Attila – Kiss Gergely, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen: 2013., 127-152. ISSN 2060-9213 , ISBN 978-963-318-358-8. <https://docplayer.hu/74513318-Francia-magyar-kapcsolatok-a-kozepkorban-speculum-historie-debrececiense-13>

Tipikus és kivételes. A Joinville-ek: egy champagne-i bárói család kiemelkedése, in „Jean de Joinville: Szent Lajos élete és bölcs mondásai,” közreadja: Cs.S., Balassi Kiadó, Budapest: 2015., 275-303. ISBN 978-963-506-963-7; ISSN 2064-4949. <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/3519719>

A „super homo” és Joinville Szent Lajosa, in „Jean de Joinville: Szent Lajos élete és bölcs mondásai,” közreadja: Cs.S., Balassi Kiadó, Budapest: 2015., 304-332. ISBN 978-963-506-963-7; ISSN 2064-4949. <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/3519719>

IV. László franciaországi követségének forrásaihoz. Tours, 1457. december, in „Via Sancti Martini. Szent Márton útjai térben és időben,” Szerk.: Tóth Ferenc és Zágórhidi Czigány Balázs, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest: 2016., 165-190. ISBN 978-963-416-047-2 <http://real.mtak.hu/43406>

Jean de Joinville történetének kéziratjai, első kiadásai és a könyvnyomtatók felelőssége, in „MONOKgraphia: Tanulmányok Monok István 60-ik születésnapjára”, szerk.: Nyerges Judit, Verók Attila, Zvara Edina, Kossuth, Budapest: 2016. 132-137. ISBN 978-963-09-8702-8. <http://real.mtak.hu/id/eprint/58906>

Myth, Propaganda and Popular Etymology. János Hunyadi – „White” or „Vlach” Knight? in „Chronica. Annual of the Institute of History, University of Szeged” (2016) vol. 12. ed. in chief: Kövér, Lajos, eds.: Gyarmati, Sándor, Hunyadi, Zsolt, Kovács, Tamás, Szeged: 2016., 125-147. ISSN 1588 2039 <http://primus.arts.u-szeged.hu/chronica>

Naissance d'un adage flexible et aujourd'hui de retour: „La Hongrie, rempart de la Chrétienté”, in „Ex oriente amicitia. Mélanges offerts à Frédéric Barbier à l'occasion de son 65e anniversaire,” Éd. par Claire Madl et István Monok, Europe en réseau. Contribution à l'histoire de la culture écrite 1650-1918 / Vernetztes Europa. Beiträge zur Kulturgeschichte des Buchwesens 160-1918, ed. / hrsg. Frédéric Barbier, Marie-Elizabeth Ducreux, Mathias Middell, István Monok, Éva Ringh, Martin Stavos, vol. VII., MTA KIK, Budapest: 2017., 17-42. ISBN 978-963-7451-31-7, DOI 10.14755/BARBIER.2017 <http://real-cod.mtak.hu/3683/>

Az első francia nyelvű leírások Közép-Európáról és a latin kereszténység keleti határvidékéről: Lannoy, Bouvier, Brocquière, Köszöntő kötet Dr. Zimonyi István 60. születésnapja alkalmából, Szerk.: Vér Márton, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica, T. CXXXIX, Hungaria, Szeged: 2017., 107-131. HU ISSN 0324-6523 Acta Universitatis Szegediensis, HU ISSN 0324-6965, Acta Historica. https://matarka.hu/cikk_hist.php?fusz=1543
